

JOSEF MACŮREK

ČESKÁ A UKRAJINSKÁ LISTINA 2. POLOVINY 15. STOLETÍ

(Ještě k otázce česko-ukrajinských kulturních vztahů ve středověku)

Ukrajinských listin 2. poloviny 15. století, které se zachovaly do naší doby v originálu, není mnoho. Máme-li na mysli centrální Ukrajinu, tj. oblast kyjevskou, nelze citovat pro uvedenou dobu takřka ani jednu takovou památku. Jde jen o 4–5 pozdní kopie (z r. 1450, 1465, 1468, 1499),¹ které se zachovaly v pozdním — zčásti latinském, zčásti slovanském a cyrilsky psaném — textu; tento text byl při překladu a opisování zřejmě změněn a nelze ho proto užít jako pomůcky při studiu ukrajinské listiny 2. poloviny 15. století.

Nelze však říci, že by takových listin v centrálním Kyjevsku kdysi nebylo. Spíše naopak. Všechny však vzaly za své za nesčetných zápasů s vnitřním i zahraničním nepřítelem, jejichž jevištěm právě střední Ukrajina po staletí byla.

Jiná je situace, pokud jde o západní a jihozápadní Ukrajinu, i když i tam velmi četné historické a literární památky, dokonce celé archivy, byly za analogických okolností zničeny. Písemných památek se z této oblasti zachovalo více. Platí to také o tzv. gramotách, tj. listinách, především listinách donačních (gramoty dannyje, žalovannyje).

Gramoty, které pocházejí z výše uvedené oblasti, byly vydávány už v několika edicích.² Roku 1965 vyšla tiskem nová souborná publikace pod názvem „Ukrains'ki gramoty 15. st. Pidgotovka tekstu, vstupna stattja i komentari V. M. Rusanivs'kogo“ (Kyjev 1965). — Zdálo by se, že jde o úplné vydání ukrajinského diplomatáře 15. století. Není tomu tak. Edice, uvedená předmluvou, týkající se jazykových zvláštností ukrajinské listiny 15. století, obsahuje vcelku 67 listin, z toho 5 ze střední, tj. kyjevské Ukrajiny, 23 ze západního Polesí, 3 z Haliče, 33 z Moldavska, 1 z Valašska, které byly až na několik výjimek vesměs již dříve vydány; pokud jde o knížectví moldavské, stalo se to zejména ve dvou rumunských edicích, pořizovaných M. Costacheschem³ a J. Bogdanem.⁴ V publikaci z roku 1965 se nepřihlédlo — až na ojedinělé výjimky⁵ — k originálním listinným památkám, pokud se uchovávaly v polských archívech⁶ anebo pokud byly vydány v polských kolekcích a časopisech.⁷ Do jisté míry ovšem to nebylo možné; neboť některé polské archivy (např. archiv hr. Krasínských ve Varšavě aj.) byly za druhé světové války zničeny. Bylo by však vhodné aspoň odkázat na seznam ukrajinských listin, který pořídil ve 30. letech v polských archívech norský badatel Ch. S. Stang,⁸ z něhož vyplývá, že v polských archívech mezi dvěma válkami bylo 23 ukrajinských listin z let 1440–1492, 29 listin pro léta 1493–1505 a 152 pro léta 1507–1542. Bylo by si možno všimnout také poznámek jmenovaného Ch. S. Stanga ve věci jazykových a stylistických zvláštností uvedených ukrajinských listin,⁹ které měly zřejmě analogický ráz jako ukrajinské listiny

vydané jinde, a vyrovnat se s těmi poznámkami. Neméně bylo by vhodné přihlídnout k seznamu ukrajinských gramot, které registrovala L. L. Gumecka ve svém slovníku staroukrajinské řeči.⁴⁰

Vydavatel „Ukrajins'kich gramot“ z r. 1965 V. M. Rusanivs'kyj zaujímá jinak k jazykovým stylistickým zvláštnostem ukrajinských gramot, pokud je zná, toto stanovisko: „Gramoty ciei grupy (Zachidnogo Polissja) . . . počínajut'sja charakternoju dlja vsich schidnoslov'jans'kych jurydyčnych dokumentiv č'ogo typu formuluju: „My knjaz' Jur'j“ . . . Pryvatni gramoty piznišogo času takož, jak pravlyo, ne majut standartnych počatkov: „Ja pan Olechno Jur'evyč' . . . prodal esm' . . . , kupyl esmy“ . . . „Gramoty vel. knjazja Vitovta charakteryzujut'sja odnim iz variantiv pošyrenogo v toj čas na Ukraini standartnogo začynu: „Milost'ju bož'ju my knjaz'velikii Vitovt činim znamenito i daem vedadati sim našim listom každomu dobromu ninešnim i potom budučim, chto nan'uzrit' ili čtuči ego uslyšit, komu koli budet' ego potreбно . . .“ . . . „My velikii knjaz' Vitovt dali esmo svoju gramotu“ . . . „Milost'ju božeju má velikii knjaz' Svitrikaila . . . činim znamenito sim našim listom i daem vědati každomu dobromu, chto nan uzrit 'ili uslyšit ego čtuči“ . . . „Ja Aleksandr . . . činim znamenito sim našim listom“ . . . „Cerkovnoslov'jans'ki slova i formy u pam'jatkach . . . ne zuščičajut'sja . . . Pol's'ki slova . . . ridko“ . . . „Z schidnoslov'jans'kymy i rus'kochrystyjans'kymy imenamy v zachidnopolis'kych gramotach zuščičajut'sja imena lytov's'kych knjaziv i paniv, a takož imena ljudej inšich nacional'nostej, ščo žili v toj čas na Ukraini i v Bilo-rusii: Bedrych . . . ta i.“

Jinými slovy řečeno, závěr jmenovaného vydavatele pokud jde o západoukrajinské listiny, zní: 1. Počátky ukrajinských listin mají charakteristickou formuli, typickou pro všechny východoslovanské psané dokumenty, 2, listiny Vitoldovy mají počátek, který je na Ukrajině obecně rozšířený, 3. církevně slovanské výrazy a formy se tam neobjevují. Polská slova jsou řídká. 4. Nacházíme tam jména litevských knížat a šlechty i názvy lidí jiných národností, které žily na Ukrajině a Bílé Rusi v 15. století (např. Bedrich). 5. O národnosti těchto lidí se vydavatel uvedených gramot nevyslovuje.

Ještě dále jde vydavatel „Ukrainskich gramot“ v interpretaci moldavských, vlastně moldavsko-ukrajinských gramot⁴¹ a při tom praví, že v moldavských gramotách se spojuje staroruská tradice s určitou živou, tj. mluvenou řečí místního ukrajinského obyvatelstva. „V galuzi grafiky i orthografii moldavs'ki pysari jdut s osnovnomu tym že šljachom, ščo i pysari central'no i zachidnoukrains'kych kanceljarij . . . Najdavniši moldavs'ki gramoty jdut za kaligrafičnoju praktykoju. ščo panovala v zachidnorus'kych kanceljarijach drugoi polovyny 14go viku . . . Zberigaet'sja tradycijna formula počatku, charakterna dlja bil'sosti ukrains'kych gramot: „Milostiju božeju, my Alexandr voevoda, gospodar zemli moldavs'koi, činim znamenito i s sim listom našim všem, chto nan uzrit ili ego uslyšit čtuči . . . U bagat'och moldavs'kych gramotach najavne zakinčenyja-zakljattja, ščo stalo svoeridnym štamptom: „A kto by chotěl toe porušiti ili raditi na porušenie, takovy da est prokljat at gospodina boga“ . . . Gramoty z teritorii Moldavii u bil'sij miri, niž inši gramoty, napysani staroju ukrains'koju movoju, vidobražajuť vplyv cerkevno-slovjans'koj movy. Cerkevnoslov'janizmy dosyť pošyreni u galuzi leksyky i slovotvoru (iměnie, proizvolenie, danie, porušenie). Bagato cerkevnoslov'janizniv zuščičaets'ja sereď službovyh sliv (dogde, iže, poneže . . .). Z cerkevnoslov'jans'kyh form najčastiše užyvani aorist (izbrachom, rěchom, pisachom, priložičom), dieprikmetyky (viděvše).“

Teze týkající se moldavské listiny zní: 1. Pokud jde o grafiku a ortografii, moldavští písaři listin šli stejnou cestou jako písaři západoukrajínští. 2. Zachovávali tytéž formule, typické pro většinu ukrajinských gramot. 3. Sankce jsou svérázné. 4. Moldavské gramoty byly napsány většinou v staré ukrajinské řeči; je však v nich zřejmý vliv řeči církevně slovanské. 5. Přitom vydavatel „Ukrajinských gramot“ připouští vliv místních moldavských slov, mezi něž řadí: chotar, parkalap, urik, terch. 6. Na vliv cizího jazyka redukuje formuli „privěsiti poč'jat' našu velikuju“. 7. Není jasné z jeho slov, o jaký cizí vliv tu jde. 8. Jinak však má na mysli stále domácí prvky a na ně redukuje vlastně celou moldavskou či moldavsko-ukrajinskou listinu.

Závěrem edice „Ukrajinské gramoty“ jsou zaznamenána osobní jména¹² jako: Bartoš, Bedrich, Boguš, Kondrd ad.; posléze je připojen „slovník málo srozumitelných slov“, mezi nimiž jsou tato: gleit, gleitovati, žold, mistr, mostove myto, pokusiti, postav, terch, urik, chotar.

Citované názory týkající se povahy ukrajinských gramot se s dosavadním výzkumem a názory zčásti shodují, zčásti naprosto rozcházejí. Všimněme si některých názorů v té věci.

Studium středověkých ukrajinských listin (14.—15. století) zahájil v ruské a ukrajinské vědě — nepřihlížíme-li k zájmu o listiny moldavské — I. I. Srezněvskij, který ve svých „Materiálech ke staroruskému slovníku“¹³ psal (při jisté analýze haličsko-ruských gramot 14.—15. století) o staroruských prvcích. — Později se zaujal analogickou otázkou vydavatel ukrajinských gramot V. Rozov,¹⁴ který nacházel v ukrajinských gramotách kromě prvků církevně slovanských a ukrajinských zejména polonismy.¹⁵ — V polské vědě analyzoval ukrajinské listiny z hlediska jazykového Wl. Kuraszkiewicz, při čemž vyzvedl kromě ukrainismů zase především polonismy.¹⁶

Zvláštní význam při výzkumu ukrajinských středověkých památek si získala L. L. Gumecka ze Lvova, a to jednak jako autorka několika jazykovědných studií,¹⁷ jednak jako redaktorka zkušebního sešitu staroukrajinského slovníku.¹⁸ L. L. Gumecka označila jazykový ráz ukrajinských listin 14.—15. století jako „staroukrajinský“, či „staroruský“ a redukovala jejich jazykové i jiné zvláštnosti na prvky domácí (staroruské, staroukrajinské). Jen tu a tam L. L. Gumecka přiznala v ukrajinských gramotách vliv polský a srbský; podrobněji však svůj názor v té věci nedoložila.

Ve prospěch polských prvků se vyjádřili také tři spoluautoři polsky psaných „Dějín ukrajinského jazyka“ z r. 1956.¹⁹

Norský badatel Ch. S. Stang, přihlížející ve své práci k západoruské kancelářské řeči, běžné v litevském velkoknížectví, dospěl k tezi o svébytnosti a domácí, tj. ruské, západoruské či ukrajinské povaze jazyka památek vyšších z litevské kanceláře; na druhé straně se pokusil redukovat určité zvláštnosti ukrajinské listiny na listinu německou 1. pol. 14. století, pocházející z doby císaře Karla IV.²⁰ Také jazyk moldavských či moldavsko-ukrajinských gramot 14.—15. století je podle Stanga „maloruský“. Přitom Stang našel v západoruských gramotách mnoho polonismů např.: vojtovi,²¹ myslí vaši čiste, doufamy, doufan'e, prosí, příme,²² izdavna, svědky, zapisy, poslovi, stavišči, polmi, nivami, sěnožatmi,²³ bychom,²⁴ panu, listu, synu, kaplanovi, kostelovi,²⁵ prelati;²⁶ u slov „velikije krivdy i utisky“ zjišťuje archaické formy.²⁷

Podobné názory, spíše přesvědčení, že ukrajinská listina 14.—15. století byla formována podle latinské listiny běžné v Polsku, event. pod vlivy německými,

se objevují také v německé historické literatuře. Např. v knize „Handbuch der Weltgeschichte“, vydané A. Randou, čteme, že „listiny na běloruském a ukrajinském území a stejně také v Moldavsku byly psány podle vzoru latinských listin běžných v Polsku.²⁸ — P. Diels píše²⁹ o „smíšených formulích na Bílé Rusi i na Ukrajině, na něž působila polština, latina i němčina“. — Jedině H. F. Schmid se přiklonil, maje na zřeteli vývoj 14. a 1. pol. 15. stol., k jiným možnostem vývoje ukrajinské listiny.³⁰

Názory jmenovaných badatelů, pokud se zabývaly ukrajinskými středověkými gramotami, se jak vidět rozcházejí. Přitom doklady uváděné pro tu či jinou tézi nejsou zřejmě postačující či přesvědčující. V úvahách, které mají namnoze filologický charakter, nikde se nepřihlíží ani k historickým skutečnostem, ani k historickým souvislostem. Ukrajinská listina nebyla v uvedených pracích nikde analyzována v širších souvislostech ani srovnána s listinou obvyklou v okolních zemích (na Rusi, v Polsku, Moldavsku, Valašsku, Uhrách). Nikde se nestýkáme ani s názorem, že polská listina 14. a 15. století měla výlučně latinský ráz, a že také v té podobě podléhala rozličným cizím vzorům.

Jiné cesty volil autor této studie, přičemž se ve svých dosavadních úvahách, pokud jde o Ukrajinu, zatím v podstatě omezil jen na ukrajinskou listinu 14. a 1. pol. 15. století.³¹

Pokusme se o rozbor ukrajinských gramot 2. pol. 15. stol. v naznačeném slova smyslu.³² Přihlédněme k ukrajinským gramotám, které se zachovaly v originálu, tj. především ke gramotám západoukrajinským. Nechejme stranou jak gramoty vzniklé v severozápadní Rusi,³³ tak gramoty moldavské či moldavsko-ukrajinské 15. století, jimž byla věnována nedávno pozornost jinde.³⁴ Seznámíme se s důležitějšími ukrajinskými gramotami 2. pol. 15. století. Pro naši studii by nemělo smysl citovat gramoty in extenso. Stačí, uvedeme-li jen základní jejich text a základní formule. Se zřetelem ke kontinuitě ukrajinské listiny, uveďme také některé gramoty z konce 1. pol. 15. stol.

1445 14. III. Vil'chovec

Kníže Svidrigajlo daruje svému sluhovi Radevovi osadu Kozlov a louky jižně Bílých břehů.

Во имя ѿця и сина и святаго духа. Мы княз' Швитригаило господар' подолской земли знаменито чиним сим нашим листом каждому доброму, ктоколи на сей лист узрит' или пак услышит' чтучи, аже дали есмо слузѣ наш'му Радеви и дѣтем его на имя тоє с'ло Козлов а луку ниже бѣлых бер'гов ... яко инни з'мяне ... своими людми робят' и с того Радеви с своими дѣтми нам служити вѣрне. А при том были и свѣдци ... А к сему листу на крѣпост' привѣсили есмо нашу печат' под лѣты рождества Христова тысяча лѣт и 4 ста лѣт и полд'вяноста. А писал лист у Волховци пятоѣ недѣлѣ поста княжни писар хомѣк писал.

1445 24. VII. Luck.

Kníže Svidrigajlo uděluje Petraškovu Laneviču Mylskomu majetek v lucké oblasti.

Милост'ю божею великий княз' Швитригаило, литовский, русский и иных. Чиним знаменито сим нашим листом каждому доброму, нинѣшним и напотом будучим, кто нан' возрит' или его чтучи услышит', комуж того будет' потребно, иж видѣв нам службу вѣрную и нигды неопущоную слуги нашого вѣрного пана Петрашка Ланевича Мыл'ского, а мы досмотрѣв з нашими князы и паны, з нашою вѣрною радою, даем и дали есмо в луцком повѣтѣ Сенно село, данное со всим, што к нему слушае' здавна в гран(иц)ѣх, как се

в собѣ сама отчина ... Мы ... записали ... за его вѣрную к нам службу ... со всим тым ... , што к тому з вѣка прислушало и слушает, вѣчисто а непорушено со всими уходы и приходы, ничего на собѣ невымѣнйваючи, с приселки и з селищи и з нивами и с пашнями и з лѣсы и з дубровами и з боры и з бортными землями и з гаи и з пасеками и з ловы и з ловищи и з бобровыми гоны и з озерами и з рѣками и з криницами и з потоки и з ставы и з ставищи и з млыны и з мыты и з болоты и з рудами и таки што в том имѣн'и собѣ примыслит' на новом корени посадити, со всими платы, што к тому селу слушает и перед тым слухало и таки з луги и з сѣножат'ми, со всими пожитки, может собѣ полѣпшивати и розширивати и осадити и примножити. А даем и потвержемо ... верку менованая мѣста вѣчно и непорушно ему и его дѣтем ... , волни во всем том имѣн'и кому отдати и продати и промѣнйати ... А при том были свѣдки ... На потвержен'е того моего жадован'я и ... печат' нашу велѣли есмо привѣсити к сему листу. А писан у луцку пот лѣты рожества Исус Христова 1000 лѣт и 44 лѣт, мѣсаца юля 24 ден', индикт 14. Приказан'а князя Ворисова Снакар'.

1446 20. VII. Luck.

Donační gramota knížete Švidrigajla udělená Petraškovi Laneviču na majetek Michaloviči, Prusy i Mezirečje v lucké a ostrožské oblasti.

Милост'ю божею мы великий княз' Швитригайло, литовский, русский, пруский и иных. Чиним знаменито сим нашим листом каждому доброму нынѣшним и потом будучим, кто нан' возрит' или чтучи его услышит', комуж того будет потребно, иж видим к нам службу вѣрную и нигда неопощону нашего вѣрного пана Петрашка Ланевича а мы досмотрѣвши з нашими князи и паны, з нашою вѣрною радою даем и дали есмо' и в острозском по-вѣтѣ ... со всим с тым, што к ним з вѣка издавна слушало и слушает, вѣчисто а непорушно со всими входы и приходы, ничего на собѣ не выменявая и с приселки и з селищи, з нивами и з пашнями, з лѣсы и з дубровами и з бортными землями и з гаи и з пасеками и з ловы и з ловищи и з бобровыми гоны и з зермяны и з рѣками и з озеры и з криницами и з потоки и ставы и ставищи и со млыны и з мыты и з болоты и з рудами и таки што в тых имѣн'ях собѣ примыслит', на новом корени посадити и со всими платы, что к тым селом слушает' и пред тым слушало и таки с луги и з сѣножат'ми и со всими пожитки, может' собѣ полѣпшити и розширити и присадити и примножити. А даем тому передписаному пану ... верку менованая мѣста вѣчно и непорушно ему и его дѣтем ... Волни они ... тых имѣний кому отдати и продати и промѣнйати ... а при том были свѣдки, наша рада вѣрная ... А на потвержежен'е того нашего жалован'я, про лѣпшую память' и твердост' и печат' нашу велѣли есмо привѣсити к сему нашему листу. Писан у Луцку под лѣты рожества Исус Христова 1000 лѣт и 44 лѣта, мѣсаца юля 20 дня индикта 15. Приказан'е князя Борисов Снакар'.

1450 24. VII. U Ostryně

Donační gramota krále Kazimíra udělená Olyzarovi Šiloviču na majetek v luc-ké oblasti.

Мы Казимир бож'ю милост'ю ... корол полский ... чиним знаменито сим нашим листом и даем вѣдати каждому доброму нынѣшним и потом будучим, кто пан' узрит' или чтучи его услышит', комуж того будет потреба знати, иж видѣше есмо службу нам вѣрную а николи неомешкателную нашего землянина луцкого ... , подумавши есмо с нашими княз'ми и паны, з нашою вѣрною радою даем и дали есмо пану Олизару ... в луцком по-вѣтѣ ... , все, што выслужил, со всим с тым, што издавна к тым селом прислушало ... , вѣчно и непорушно, со всими уходы и приходы, ничего на себе невымѣнйая, с селы и приселки и с нивами и с пашнями и с лѣсы и с дубровами ... , с ловы и с ловищи и з бобровыми гоны ... с рѣками и з озеры и з потоки ... и з ставы и з ставищи и з мыты и з болоты и з рудами и што в тых имѣн'ях собѣ примыслит' и на новом корени посадит, со всими платы ... А дали есмо ему и женѣ и его дѣтем вѣчно ... А при том были свѣдки ... А на то потвержежен'е печат' нашу привѣсили есмо.

1450 11. XI. Vilno

Donační gramota krále Kazimíra panu Nemirovi Rezanoviču.

Милост'ю бож'ею ... Мы Казимир ... чиним знаменито и даем в дати каждому доброму нынѣшним и потом будущим сим нашим листом, кто нан' узрит' или чтучи услышит, кому ж того будет потребно вѣдати. ... Видѣвши есмо нам службу вѣрную а николи неомешканую а мы подумавши с нашими княз'ми и с паны ..., дали есмо пану Немирю ... села с лѣсы, з дубровами, с пол'ми, со ставы и з ставищи, с потоки и с мыты и з болоты и з сѣножат'ми ... с ловы и з гаи и з бобровыми тоны, ничего на себе невымѣняя ... А может' то собѣ полѣпшити и розширивати а на новом корени посадити ... А то дали есмо ... дѣтем ... А писан у Вилни ноябра во 2 ден' индикат 13.

1451 Luck

Donační gramota knížete Švidrigalja Paškovi Prokof'eviču na osadu Cholojač' ve vladimirské oblasti.

Милост'ю бож'ю мы великий княз' Швитрикгайл Ол'кгирдович' чиим знаменито сим нашим листом каждому доброму нынѣшним и потом будущим, кто ж нан' узрит' albo чтучи его услышит', кому ж коли будет' его потребно. Узрѣвши есмо знаменитую нам службу а ныкды неопощонную слуги нашего вѣрного пана Пашка Прокоф'евича и мы дорадившихся с нашими князи, с нашими паны, с нашею вѣрною радою дали есмо ему за его вѣрную нам службу село Холопяч' у Володимерском повѣте со всѣми с тыми доходы и приходы, што к тому селу ис стародавна слушало и тягло и тыми разы слушае', с поли, з рол'ями, з гаи, з дубровами, з лѣсы, с пасаками, з ловы, з ловиски, з реками, с озеры, с млыны и с ставы и з ставищи, со всѣми бѣги водными, з болоты, з рудами и с сѣножат'ми, с крыницами, с потоки и з боры, з борными землями и з бобры, з бобровыми тоны и з зеремьяны, со всѣми правы, со всѣми пожитки, ничего на себе невымѣняя, может' себѣ полѣпшити и розширивати, на новом корени осадити и примножити и такѣж' с мыты и со всѣми платы грошовыми и с чинши и с поборы. А дали есмо напред реченому пану, пану Пашку Прокопевичю верху именованое имѣн'е село ему в вѣчне на веки непорушно и женѣ его и дѣтем его и внучатом его и его ближним по нем будущим и его счатком. Волен ест' пан Пашко Прокоф'вич' во всем у том имѣни и дѣти его и жона его и его ближнии по нем будучи продати и променити и застависи и по души на церкв' дати. А при том были светки наша вѣрная рада ... А еще надто на потвержение сею нашего жалован'я про лѣшнее сведоц'ство и твердост' памятни и печат' нашу казали есмо привѣсити к сему нашему листу. Дан в Луцку под лѣты Исуса Христа рождества 100 лѣт 400 шест'десят 1 лѣто. Приказ пана Мемиры старосты Луцкого.

1451 31. XII. Luck

Donační gramota knížete Švidrigalja Miškovi na osadu Lipuju v přemyslské oblasti i na několik osad ve vladimirské oblasti.

Милост'ю бож'ю мы великий княз' Швитрикгал Ол'кгирдович' чиним знаменито сим нашим листом каждому доброму нынѣшним и потом будущим, кто ж на него узрит' albo чтучи его услышит', кому ж коли будет' его потребно. Узрѣвши есмо знаменитую нам службу а николи не замешканую слуги нашего вѣрного пана Митка племѣнника пана Немири, старосты Луцкого и мы дорадившихся с нашими князья, с нашими паны, с нашею радою дали есмо ему село Липую у Перемишл'ском повѣте с обѣма берги ставы и со млыном и со ... мытом. А другое село на Погор'и у Володимер'ском повѣте Будятичи а Тисшковици а Дубровица а Лѣшная и Стяги со всѣми тыми доходы и приходы, што к тым селом широко и округло слушает' и тягнет', тым разы с пол'ми, з рол'ями и з гаи, з дубровами, з лѣсы, с пасаками, з ловици, з реками, со млыны и с ставы и ставищи и ... з болоты, з рудами и з сѣножат'ми, с крыницами, с потоки и з боры и з борными землями, со всѣми правы, со всѣми пожитки, ничего собѣ невымѣняючи, может' собѣ полѣпшити и розширивати, на новом корени посадити. А дали есмо напред реченому пану сверха выписана села ему вѣчне на веки непорушно. Может' отдати и продати и на церкв' по своей души дати и ближнему своему и с своим руки дати ... А при том были светки ...

А на подтверждение сего нашего листа, про лѣпшее сведѣцтво и твердост' и печат' нашу казали есмо привѣсити к сему листу. Дан и писан у Луцку декавря 31 ден' в лѣто Иауса Христа Рожества 1000 лѣт 4 ста и шест'десят лѣт. Приказ князя Михайла Васялевича. А Юшко писал.

1452 4. I.

Donační listina polského krále Kazimíra na majetky v lucké oblasti.

... Казимир ... корол полски ... чиним знаменито и даем вѣдати каждому доброму сим нашим листом нынѣшним и потом будущим, хто пан' узрит' або чтучи услышит' ... Видѣвши есмо службу нам вѣрною а николи неомѣшканую пана ... и подумавши есмо с нашими княз'ми и паны ... дали есмо ... имѣн'е в луцком повѣтѣ ... и з дани, з мыты ... со всим, што к тым имѣн'ям прислухае', з лѣсы, з дубровами, с пол'ми и ставици ... с потоки и з мыты и з болоты и с сѣножат'ми ... и з ловы и гаи ... ничего на себѣ невымѣняи, а может' собѣ тая имѣн'я полѣпшивати и розширати и на новом корени посадити ... дали есмо дѣтем ... А при том были свѣдкы. Дан у Вил'ни лѣта 6960.

1452 9. I. Luck.

Donační listina knížete Švidrigalja na osadu v lucké oblasti.

Милостю бож'ю мы великий княз Швитригал чиним знаменито сим нашим листом и даем вѣдати ..., ктож' на нѣго узрит' albo чтучи его услышит. ... Узрѣвши есмо знаменитую нам службу а никды незаемешканную слуги нашего вѣрного ... и мы дорадившиися ... с паны дали есмо ему село ... с поли, с рол'ями, с гаи, с дубровами, з лѣсы, с пасеками, з ловици, з реками, з озеры, со млыны и с ставы, с ставици ..., с потоки ..., со всѣми правы ..., со всѣми пожитки, ничего собѣ невѣмняючи, может' собѣ полѣпшивати и розширивати, на новом корени посадити а в том волен продати и заменити ... Про лѣпшее сведѣцтво ... печат' нашу казали есмо привѣсити. ... и писан в Луску 1452. Приказ пана Немиры старосты луцкого.

1452 22. IX.

Donační gramota knížete Švidrigajla na osadu ve vladimírské oblasti.

Милост'ю бож'ею мы ... княз Швитригаило чиним знаменито сим нашим листом каждому доброму, нынѣшним и потом будущим, ктож на него узрит' або чтучи его услышит', комуужколи будет потребно, иж мы, дорадившиися а нашою жоною ..., радою дали есмо село у Володимирском повѣте ... пани Костюшковой Тлетимы со всеми тыми доходы и приходы, што к тому сеу ... из вѣка слушало и тягло, с пол'ми, з рол'ями и з дубровами и з лѣсы и з ловици и з рѣками, с озеры, с млыны и з ставы и з ставици, с криницами, с потоки, со всеми бѣги водными и з болоты и з рудами и с сѣножат'ми и з боры из борными землями и з гаи и со всеми доходы и приходы, как и з стародавна слушало и тягло к тому селу Жасковичу со всеми правы, со всеми пожитки, может' собѣ примножити и розширивати, на новом корени посадити. А дали есмо наперед реченой паней ... и дѣтем ее ... А при том были свѣдкы ... А еще надто на подтвержен'е сего нашего листу, про лѣпшее свѣдоцтво и твердост' и печат' нашу казали есмо привѣсити ... Дан и писан у Луцку 1452.

1452 XI. Luck.

Veliký kníže litevský Švidrigajlo potvrzuje svému sluhovi majetek získaný jeho otcem.

Милост'ю бож'ею мы великий княз Швитрикаила Олкердович чиним знаменито сим нашим листом и даем вѣдати каждому доброму, хто нан' узрит' или услышит' его чтучи, комуж будет' того потребно листа чести. Порадившиися есмо с нашими князми и паны, нашою вѣрною радою вернули есмо служѣ нашему Хомѣхови молодому на имя Сенкови его очыну Смордов ..., выслугу отца его, штоже отец его выслужыл на великом князи Витовт.

И то есмо ему дали ... со всѣм с тым, штож' з давна к тому прислушает, с полми, с сѣножатми, з дѣсы, з дубровами и с иными доходы ... А при том были свѣдки ... А про лѣпшее свѣдовство и твердост' казали есмо печат нашу привѣсити к сему нашему листу.

1454, 24. III. Śniatyń.

Mužilo a Bartoš Bučačtí sľubujú moldavskému logofetu ochranu, osady i príjmy v Polsku, kedyž by se tam uchýlil.

Мы пан Мужыло Бучацки, староста снятынски и коломыски, пан Бартош Булацкый, староста Подолски посполиты вызнаваем сим нашим листом каждому ..., кто нан' возрит или его чтучи услышит, и с нашею доброеи воли и розмыслу, хотячи пана Михаила, канцлири молдавского нам братом учинити и ... приклонити ..., дали есмо ему у каждую его приходу ... у Снятинѣ ... мешкане с его панею, с его дитками ... и придали есмо ему ... млин мѣстски ... Даем ему мѣсто Коропец с мытом ... И мы Бартош ... староста подолски придаем наши двѣ селѣ ... А то все вышеписаное даем ему до его живота, колкокрот бы ся ему пригодило бити ... и на свѣдомость ... печати наши суг привѣшены.

1457 2. V.

Donace krále Kazimira duchovenstvu litevskému, ruskému, žmudskému, bojarům a měšťanům udílející rovnoprávnost s Poláky.

... протож мы ... познавше вѣрност' уставичную почтивых, достойных, освѣченых и с свѣт'ских княжат, рыцеров, шляхтичов, бояр, ... княжества литовского и русского ... умыслили есмо за таки доброты и ласкы ... им отларит', бо тогда потом к нам ... будут рыхлейши ... Моцю того листа щедрѣ даваем ... для лѣпшого и щастиа набыт'я, толко вымѣняючи ... штобы службы наши небылы замѣшканы ... твердостию листов возмогут' досвѣтчици ...

1458 13. VI. Ostrog.

Pan Olechno Jurijovič prodává paņu Drobitovi osadu Konjuchi s přimáležitostmi.

Я пан Олехно Юр'евич' Жюсич' продал есм' ледину и отчину свою пану Дробишу Мжуровичю село на имя Конюхи ... зо всѣм'и с тѣм', штож' к тому тягало ... и з дубровами и с полем и з сѣножатми и ставы ... А на то свѣдки притом были тогда земляне королевскии на имя пан ... Писан в Остроѣ ...

1458 3. VIII. Sambor.

Jan Bučacki zavazuje se zaplatit 80 hřiven Michalovi, kancléři moldavského vévody.

А се мы пан Ян Бучаски ... вызнаваем то сим листом нашим каждому доброму, ктож' то нан' узрит' или его услышит' чтучи, аже штоколи есмо имали межн нами мерзачку и с паном Михаилом канцлѣрем Александра воеводиным ... и есмо смирили ся и стокмилися ... а нато есмо дали наш лист и печат' нашу привѣсили к сему нашему листу у Самбор месеца августа у третии ден'.

1469

Donační gramota knížete Ivana.

Милост'ю божею се я княз' Иван ... чиним знаменито сим нашим листом каждому доброму, нынѣшним и напотом будучим, ктож на него узрит' або чтучи его услышит' ... дали есмо и записали к церкви св. Николы половину дворица Таратонского слузѣ нашему

вѣрному ... вѣчно, на вѣки непорушно ... з лѣсы и пол'ми ... со всеми правы, со всеми пожитки, ничего на себе невыимуючи. А дали е'мо служѣ ... до его живота ... женѣ его и дѣтем его ... А при том были свѣдки ... про лѣпшее свѣдѣцтво и печат' нашу приложили есмо к сему нашему листу.

1490 16. XII. Luck.

Pani Paškova daruje svému muži majetek Jablonne i Polžu.

Я Хветка Пашкова ... сознаваю сим моим листом, кто на ней посмотрит алибо чтучи его услышит, даровала есми своею доброю волею мужа своего ... своими имени отчизными на имя Яблонным а Полжами з боры, з лѣсы, з болоты, с полми и с'сеножатми, з реками, з потоки и з багны и з дубровами и з бобровыми гоны ... и со всеми доходы и приходы и со всем с тым ..., как есми сама держала, не оставляючи на себе ничего ани дѣтем своим ни ближним моим з роду моего, дала есми мужу своему ... тьи имена свои ... з вѣрку выписаны в вѣчно и непорушно. А муж мой ... тьи имена ... волен за живота моего и по животѣ моем дати и продати и на церков записати и ку своему лепшому обернути ... а печат' свою к сему моему листу велѣли привѣсити ... А сама есми теж печат' свою отчизную всему моему листу привѣсила. Псан у Луцку, под лѣты божего нароченя 1000 лѣт и 400 и 9 десятое.

Registrovali jsme řadu ukrajinských listin z konce 1. pol. 15. a z 2. pol. 15. století. Jde až na výjimky o donační listiny, které byly vydány zčásti v polské královské, zčásti v litevské velkoknížecí kanceláři; ojediněle byly zaznamenány také gramoty napsané v kanceláři některých západoruských feudálních rodů.

Na první pohled je vidět, že ve všech případech je takřka stejná listinná forma a též jazyk. Vše ukazuje na to, že v západoruské kanceláři se drželi také v 2. pol. 15. stol. určitých formulářů a určitých pravidel při pořizování listin; je vidět, že listiny psali písaři školení na určitých formulářových vzorcích. Je otázka, odkud se vzala jejich předloha. Byla tato předloha domácím produktem? Či šlo o předlohu ovlivněnou cizími vzory? Jestliže působily cizí podněty, jde o to, jakého druhu byly. Řešme především otázku druhou. Objasní se přitom také otázka prvá.

Srovnáním ukrajinských listin 14. a 1. pol. 15. století se ukázalo, že při pořizování západoukrajinských listin nepůsobil vliv gramot běžných v centrální Ukrajině či v centrální Rusi.³⁵ K analogickému závěru vede také srovnání listiny 2. poloviny 15. století z té i druhé strany. Ani srovnávání latinsko-polské či latinsko-uherské listiny z jedné a západoukrajinské listiny z druhé strany nemůže vést k závěru o recepci formulářových vzorů na západní Ukrajině z jednoho či druhého uvedeného prostředí, i když je jasné, že mnohé formule (např. dispozice) polsko-latinské listiny na listinu ukrajinskou nepochybně působily. V žádném případě však nelze mluvit o recepci polské národní listiny, poněvadž této ani v 2. polovině 15. století ještě nebylo a listiny polské královské kanceláře byly psány po celé 15. století vesměs v jazyku latinském. Je příznačné, že o takové recepci či napodobování nelze mluvit ani u listin moldavských či moldavsko-ukrajinských, pokud byly napsány zároveň slovansky a latinsky. Platí to např. o listinách z r. 1435 a 1499.³⁶ Ukrajinská listina šla tu i tam cestou odlišnou, eventuálně užívala jiných tvarů a formulí nežli soudobá listina latinská, ať už polsko-latinská či uhersko-latinská.

Máme-li ve srovnávacím studiu ukrajinské listiny 2. pol. 15. stol. pokračovat, třeba jít analogickou cestou jako tomu bylo u listiny z konce 14. a počátku 15. století. Pokusme se ji srovnat s listinou českou, která v 15. století nabyla neoby-

čejného rozmachu nejen v českých zemích, ale také v jiných oblastech střední Evropy, zejména v Uhrách, na Slovensku, v Polsku, na Litvě, v uherské, polské královské kanceláři i v litevské velkoknížecí kanceláři, event. také v soukromých kancelářích některých feudálních rodů.³⁷ Jelikož u zachovaných ukrajinských gramot z 2. pol. 15. stol. jde takřka výlučně o donační listiny, omezme se při tomto srovnávání na donační listinu ukrajinskou a českou. Postupujeme podle sukcese jednotlivých listinných formulí (invokace, intitulace, narace, promulgate, dispozice, sankce, koroborace), které jinak v textu jejich odborným názvem uvádět nebudeme. Jak při české, tak při ukrajinské listině bude napsáno datum vydání příslušné listiny. Tu i tam půjde především o 2. polovinu 15. stol. Co se týče českých listin vydaných na území polském a litevském — k těmto bude především přihlédnuto — bude v poznámce zaznamenáno také místo, kde byla listina uveřejněna či registrována.

Kazimir, z božie milosti král polský, velikie knieže litevské, dědic ruský³⁸ (1455 Piotrkov)
Kazimir z buozie milosti král polský, veliký kněz litevský, dědic a pán ruský³⁹ (1455 Brest)

My Kazimír z buozie milosti král polský, velikie kněže litevskie⁴⁰ (1473)

Kazimír buozii milosti král polský, velikie kněže litevské⁴¹ (1484 Troky)

My Václav z buozie milosti knieže (1448)⁴²
Svidrigal, z buožej milosti veliký kněz litevský (1431 Novogrodek)⁴³

Známo činíme tiemto listem obecně všem, ktož jej uzříe, čísti neb slyšeti bodú (1432)

Známo činíme tiemto listem přede všemi, kdož jej uzří nebo čtúc slyšeti budú (1480 Sandowice)⁴⁴

Známo činíme tímto listem obecně, kdož jej uzří aneb čtúce slyšeti budú (1484 Troky)⁴⁵

Vyznáváme tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej čísti budú aneb čtúci slyšeti budú (1454 Toruň)⁴⁶

Vyznáváme tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej uzříe aneb čtúce slyšeti budú (1455, Brest)⁴⁷

Shledavše věrné a pilné služby
Seznavše mnohé věrné služby
(pol. 15. stol.)
Znamenavši věrné služby (1438)

My Kazimír bož'ju milost'ju ... korol polskij (1450)

Milost'ju bož'eju my Kazimir (1450)

Milost'ju božeju veliký kniaz' Švitrigailo (1445)

Milost'ju bož'ju my velikij kny'az Švitrigal (1451)

Milost'ju božeju ja knjaz' Ivan (1469)

Činim znamenito ... sim našim listom, kto nan' uzrit ili čtuči uslyšit (1445, 1450, 1451, 1452, 1469)

Vyznavam to sim listom našim každomu dobromu, ktož' to nan' uzrit' ili ego uslyšit čtuči

Vyznavaem sim našim listom každomu, kto nan' vozrit ili čtuči uslyšit (1452)

Viděvši esmo nam službu věrnuju (1450)
Uzrěvši ... znamenituju nam službu...
slugi našogo (1451)

S radú a rozmyslem našich starších (1. pol. 15. stol.)

Svú dobrú volí, s dobrým rozmyslem a všetch přátel radú (1. pol. 15. stol.)

S dobrým rozmyslem a radú přátel našich (1480, Sandowice)⁴⁸

Z dobrým rozmyslem a mocí tohoto listu (1490, Krakov)⁴⁹

(Dali sme) se všemi dědinami, lesy, potoky, rybníky i se vším..., což k tomu příslušalo (1. pol. 15. stol.)

Dali sme s háji, s lukami, pastvami, s potoky i se vším příslušenstvím..., se všemi požitky i užitky, jakož od starodávna příslušalo (1446)

Se všemi užitk a požitky..., nic sobě nepozůstávajice ani sobě vymíňujice žádného práva (1. pol. 15. stol.)

Nic nevymíňujice ani sobě pozuostávajice (pol. 15. stol.)

Nic sobě nezostavujic (1439)

Nic tu sobě nepozostavujice (1431)

Aby mohl... prodati, dáti anebo za jiné zaměnění (1. pol. 15. stol.)

Muož prodati, zastaviti, oddati, zaměnit (1444)

Volně muž dáti, zastaviti, měnit, prodati podle své vůle (1. pol. 15. stol.)

Aby on směnit, zastaviti, prodati mohl (1439)

A přítom byli věrni naši milí (svědkové) (1. pol. 15. st.)

Na svědectvie ... pečeti naše sme přivěsili (1. pol. 15. st.)

Toho na svědomie pečť našeho majestátu kázali sme přivěsiti (1431)

Tomu na svědomie a na potvrzenie pečť naši kázali sme přivěsiti k tomuto listu (15. stol.)

Tomu na potvrzení a pro lepší jistotu pečť naši k tomu listu dali sme přivěsiti (15. stol.)

Toho na potvrzení kázali sme přivěsiti k tomuto listu (15. st.)

Tomu na potvrzení pečť naši listovi tomu kázali sme přidáviti (1471, Nowy Sącz)⁵⁰

S naši dobroei voli i rozmyslu (1452)

Svoeju dobroju voleju (1490)

S našimi kňaz'mi i pany, s našoju věrnoju radoju (1450, 1451, 1452)

Dali esmo ... selo ... so vsim, što k nemu slušaet' zdavna..., so vsim tim, što k tomu z věka príslušelo i slušaet' (1445)

Dali esmo za jeho věrnuju nam službu selo ... so všemi s tymi dochody i prichody, što k tomu selu is starodavna slušalo i tjaglo i slušaet' (1451)

Ničogo na sebě nevyměňivajuči (1445, 1452)

Ničogo na sebe nevyměňaja (1450, 1451)

Ničogo na sebe nevyjmujuči (1469)

Neostavljujuči na sebe ničogo (1490)

Volni oni ... komu odati i prodati i proměňjati (1446)

Volen prodati i zameniti (1452)

Možet' odati i prodati i na cerkev' po svoej duši dat' (1451)

Volen za života moego i po životě moem dat' i prodati i ... zapisati (1490)

Volen est' ... vo vsem u tom iměni i děti ego i bližni po nem buduči prodati i proměnit' i zastaviti (1451)

A přítom byli svědci (1445)

A přítom byli svědky (1446 ad.)

A přítom byli svetki (1451)

Pro lepšíe svědectvo pečť našju kazali esmo přivěsiti (1452)

Pro lepšíe svědectvo i pečť našu priložili esmo k semu našomu listu (1469):

A na svědomost pečť naši sut přivěšeny (1454)

A na potvržen'e togo našego žalovan'ja, pro lepšíu pamjat' i tverdost' pečť našu velěli esmo přivěsiti k semu našomu listu (1446)

A nadto na potvrzenie sego ..., pro lepšíe svědectvo pamjatne i pečť našju kazali esmo přivěsiti k semu listu našomu (1451)

A ešče nadto na potvržen'e sego našogo listu... pro lepšíe svědectvo i tverdost' i pečť našu kazali esmo přivěsiti (1452)

Jenž jest dán a psán (15. stol.)
 Jenž a psán u Toruni (1454, Toruň)⁵¹
 Jenž jest dán a psán v Brestě (1455, Brest)⁵²
 Jenž dán a psán v městě našem Trocech...
 (1484, Troki)⁵³

Pisan u Lucku (1446)
 Pisan u Vilni (1450)
 Dan v Lucku pod lěty Isusa Christa (1451)
 Dan i pisan v Lucku (1451, 1452)

Jak je vidět ze srovnání textů českých a ukrajinských donačních listin, není naprostých shod ani naprosté uniformity. Jisté odchylky jsou ovšem pochopitelné. I kdyby předloha obou druhů listin byla stejná, písaři od sebe tak vzdálení nemohli neužít, i kdyby se drželi sebe více stejného formuláře, některých svérázných slov, která více odpovídala duchu jejich řeči nebo která byla výsledkem zevnějšího působení. Ale přesto podoby, shody či souvislosti mezi českou a ukrajinskou listinou 2. pol. 15. stol. jsou stejně jasné jako u listin 14. a 1. pol. 15. stol.⁵⁴ Jako dříve tak i nyní, je tu analogická intituace, promulgace, narace, dispozice, sankce, koroborace, datovací formule.

Jak tyto analie vysvětlit? Mohlo by se říci, že mnohé shody pramení ze základu širší evropské či středoevropské listiny; bylo by možno se domnívat, že jde o projev určitých obecných listinných tendencí. I když proti této myšlence by bylo možno namítnout, že obecný základ středověké listiny byl v rozličných evropských či středoevropských oblastech (např. v Polsku a v Uhrách) různě reprodukován, přece námitku tuto nelze znevažovat či podceňovat.

Ale nepřihlížíme-li k výše uvedeným formulím, jazyk, v němž ukrajinská listina 2. pol. 15. stol. byla napsána, svědčí o jiných skutečnostech. Podívejme se na ukrajinskou listinu řečené doby z hlediska: a) lexikálního, b) fraseologického, c) tvaroslovného a hláskoslovného, d) syntaktického aj.

a) Z hlediska lexikálního nacházíme v ukrajinské listině 2. pol. 15. stol. mimo jiné např. tato slova: knjaz (1445, 1446 ad.), činž (1451), svědci (1445), svědky (1445, 1452), puška (1480/4), písčala (1480/4), město (ve významu gorod, 1454), měščane (1457), mlyn městski (1454), pamjatne (1451), iměn'c (1451), iměnja (1490), potvrženie (1451 ad.), svedectvo, lepšee svedectvo (1451, 1469), rychlejši (1458), bližni (1451), s verchu vypisanye (1490), ščedřě (1457, 1458), privěsiti, promeniti, zameniti, zastaviti, polepšivati, rozširivati, primnožiti (1450 ad.), vyznavati (1458), list česki (místo čisti, 1452), vyslužití (1452), potverdití, učiniti (1454), dosvěčiti (1458), zameškati (1458), smiriti sja (1458).

b) Z hlediska fraseologického třeba zaznamenat kromě obvyklých formulí jako je např. intituace (milost'ju božeju velikij knjaz), promulgace (znamenito činim sim našim listom každomu, ktokoli na sei list uzrit ili pak uslyšit čtuči, vyznavaem sim našim listom etc.), formule, která ukrajinskou badatelkou L. L. Gumeckou je označována za ukrajinskou zvláštnost a z druhé strany rumunským slavistou I. Bogdanem na zvláštnost vyloženě moldavskou, jež prý se nevykytovala ani v Polsku ani v Uhrách) formulí narační: „Viděv nam službu věrnuju, uzřevši znamenituju službu, pro lepšuju pamjat', poznavši věrnost“, dále tzv. autorizační formulí: „s našej dobroej voli i rozmyslu“ a posléze dispoziční formulí: „Dali esmo ... so vsim što k nemu slušaeť zdavna ... ničogo na sebě nevyměnivajuči ... (1445, 1446 ad.), „so vsim s tym, što izdavna k tym selom prislušalo ... ničogo na sebe nevyměnjaja“, „ničogo na sebe nevyjmujuči“ (1451, 1469), „neostavljajuči na sebe ničogo“ (1490), „počitych knjažat“, „budut rychlejši (1457), „věrnost světských knjažat“ (1457) „práva svoji položili“ (1493).

c) Z hlediska hláskoslovného a tvaroslovného: Dětem ego (1445 ad., 1450, 1452, 1469), dětem svoim (1490), služě (1445), pani (dativ, 1452), v tom iměňi

(1451), z dani (instr. 1452), s svými dětmi (1445), so všemi platy (1446), so stavy i stavišči (1446), s myty (1446, 1450, 1451), s lugi (1446), s požitki, so všemi požitki (1450, 1451, 1469), s lovy i lovišči (1450, 1452), s nivami (1450), so všemi platy (1450), so všemi pravý (1452), s poli (1452), s polmi (1451, 1452), s lovy (1452), s lěsy (1450, 1452), so všemi dochody i prichody (1451), s potoky (1451), so všimi běgi vodnymi (1452), s ego ditkami (1454), městki mlyn (od slova město, 1454), čtuči (1445 ad.) buduči (1451), budučim (1445 ad., 1450, 1451, 1452), pot lěty (1445), inni (1445), niže (1445).

d) Syntaktické a jiné: pak (1445), protož (1446), pro (1451, 1452, 1469), takež (1451), nadto (1451, 1452).

Jak třeba hodnotit tyto lexikální (fraseologické, tvaroslovné a jiné zvláštnosti západoukrajinských listin 2. pol. 15. stol.? Lze říci asi toto: a) Nejde o bezvýznamné nahodilosti, b) vše nelze redukovat z obecného usu listinného. c) mnohé z uvedených zvláštností patří nepochybně mezi slova obecně slovanská, jiné náleží do slovní zásoby východoslovenské nebo západoslovenské, d) mnohá slova či texty jsou nespornými bohemismy. I když v některých případech lze mluvit stejně o bohemismech jako o polonismech, přece většina výrazů má daleko blíže ke staré spisovné češtině a k české listině 15. století nežli k polštině a k polské listině. To platí tím spíše, že polské národní listiny v 2. pol. 15. stol. vlastně ještě nebylo. Mnohé výrazy odpovídají zcela staročeskému usu. Jsou tu nejen česká slova, ale celá česká rčení, české vazby, česká fraseologie, české formule listinné i právní, české podoby slov i celých vět. Sloh a jazyk ukrajinské i české listiny 15. století jsou si velmi podobné, místy stejné.

Lze tudíž právem mluvit o vlivech spisovné češtiny a české listiny na listinu západoukrajinskou a to nejen v 2. pol. 14. a v 1. pol. 15. stol., ale také v 2. polovině 15. století. Mnohá slova a vazby západoukrajinských listin 2. pol. 15. století, které byly dosud pokládány za ukrajinismy nebo polonismy, třeba označit spíše za bohemismy. Česká listina, která byla ve 14. stol. sama závislá na cizích vzorech, která však nabyla od počátku století samostatných forem, nebyla na západní Ukrajině neznámá. Pisatelé západoukrajinských listin znali nepochybně formulář české středověké listiny, který v Polsku a na Litvě zdomácněl a podle něho či podle českých listin vůbec nepochybně postupovali také při své kancelářské praxi. V mnohých případech psali cyrilsky vlastně části listiny české.

Jak vysvětlit tyto skutečnosti? Byl to nepochybně důsledek už staršího vývoje, výsledek starších vlivů spisovné češtiny a české listiny na západní Ukrajině. Mnohé souviselo se staršími přímými česko-ukrajinskými styky. Mnohé souviselo s česko-ukrajinskými styky prostředkovanými Polskem a Litvou. V 2. pol. 15. stol. podporovaly tento vývoj další okolnosti. Na jedné straně došlo tehdy k rozmachu spisovné češtiny na území polském, kde čeština zdomácněla a stala se za absence polského spisovného jazyka vlastně představitelem národní řeči. Čeština byla běžná v polské a litevské kanceláři. Užívalo se jí stejně v listinách polského krále Kazimíra jako v listinách litevského či západoruského knížete Švidrigalja. Na druhé straně došlo v 2. pol. 15. století k dalšímu utužování česko-ukrajinských vztahů. Nebyla asi bez významu činnost českých žoldnéřských jednotek působících tehdy v porčí Prutu a Dněstru, v jejichž prostředí vznikla celá řada listů a listin psaných jazykem českým.⁵⁴ Měl tu asi vliv čilý obchodní styk na cestě ze Slezska přes Krakov, Lvov k Černému moři.⁵⁵ Působila asi také kolonizace postupující ze Slezska až do východní Halče. V té souvislosti třeba vyzvednout funkci několika podolských a kameneckých starostů, kteří pocházeli

ze slezského rodu Bučackých a podržovali si jména běžná spíše v českém nežli v polském a ukrajinském prostředí (Dětrich, Bartoš).⁵⁶

V souvislosti s těmito vztahy 2. poloviny 15. století docházelo na západní Ukrajině k recepci jistých forem staročeského práva;⁵⁷ třeba uvést také husitské zbraně, jichž se na Ukrajině koncem 15. století užívalo (puška, piščala, tarasnica, hakovnica)⁵⁸ a posléze bohemismy v litevském statutu (z r. 1529),⁵⁹ které mají starší kořeny.

Jestliže kdysi vedoucí ukrajinský historik M. Hruševs'kyj vyslovil postulát, aby byla srovnávána česká a ukrajinská středověká listina, srovnávací studium, které bylo provedeno v řadě úvah, vedlo nepochybně k cenným závěrům, které svědčí o existenci českých kulturních vlivů na půdě Ukrajiny ve 14.—15. století. Jestliže mnozí badatelé, kteří studovali středověké ukrajinské gramoty, označovali tyto gramoty za domácí produkt, za památky staroukrajinské či staroruské, jestliže jiní mluvili spíše o polonismech, třeba dnes tento názor změnit. I když vliv domácího prostředí a vliv polský na Ukrajině nelze nikterak podceňovat, přece musíme mluvit také o zřejmých přímých i prostředkovaných vlivech češtiny a české listiny na Ukrajině jak ve 14. tak ještě více v 15. století.

POZNÁMKY

- ¹ *Ukrains'ki gramoty 15. st.* Pidgotovka tekstu, vstupna stattja i komentari V. M. Rusaniv'skogo, Kyjev 1965, 26—32.
- ² *Akty južnoj i zapadnoj Rossii I.* 1863. — *Akty odnosjaščiesja k istorii zapadnoj Rossii I.* — *Archiwum ks. Sanguszków I.* Lvov 1887. — *Russkaja istoričeskaja biblioteka sv. 27.* — V. R o z o v, *Ukrainski gramoty*, Kyjev 1928. — Wł. K u r a s z k i e w i c z, *Gramoty halicko-wolyńskie 14.—15. w.*, Krakov 1934.
- ³ M. C o s t a c h e s c u, *Documentele moldovenesti inainte de Stefan cel Mare I/II*, Bukurešť 1931/2.
- ⁴ I. B o g d a n, *Documente lui Stefan cel mare I/II*, Bukurešť 1913.
- ⁵ Tyto byly převzaty z archivu (Deržavnaja publičnaja biblioteka im. Saltykova-Ščedrina v Leningradě, a pokud jde o Moldavsko, z CDASA v Moskvě).
- ⁶ Např. Archiwum Radziwillów ve Varšavě, Archiwum Zamojskich ve Varšavě, Ossolineum ve Lvově, Archiwum Krasińskich ve Varšavě.
- ⁷ Např. v Ateneum Wileńskie VII.
- ⁸ Ch. S. S t a n g, *Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstenthums Litauen*, Oslo 1935.
- ⁹ Např.: Moc, kniažata, prelati, mysli vaši čiste, doufan'e, požitky, svědky, zápisy, žadanje, velikie krivdy i utisky, v uradech, v rozumech, v rozdelech, panu, listu, synu, kaplanovi, kostelovi, poslovi, s nivami, polmí, darmi, moga, věda, buda, priime, prosí, doufamy, viděvši, nedavat, oddavat, izdavna, bychom atd.
- ¹⁰ *Slovník, staroukrains'koi movy 14.—15. v. golov.* red. L. L. Gumecka, Kyjev 1964, 23 ad.
- ¹¹ *Ukrainskie gramoty 15. st.*, 18 ad.
- ¹² Tamtéž.
- ¹³ I. I. S r e z n e v s k i j, *Materijaly dlja slovarja drevnerusskago jazyka po piš'menym pamjatnikam. I/III*, Petrohrad 1893—1903.
- ¹⁴ V. R o z o v, *Ukrains'ki gramoty 14.; perša po polovyna 15. v. I.* Kyjev 1928.
- ¹⁵ Např.: Arcibiskup, biskup, lan, zemljanin, kmet, maistat, město, myln, probošt, pobyt, zapis, zjednanie, znamosť, laska, opatrenje, pamjatne, podymnje, rěč, stav, užitek, bezpečnyj, bližšij, velebnyj, velmožnyj, vlastnyj, zavityj, inšij, laskavy, naosvěćenšij, osvěćenij, rečenij, umorenyj, věčně, zavite, značne, okazale, takež, vybaviti, vyvoliti, vyznavati, vyměnivati, věnovati, omeškati, opatrovati, dokonati, zakazati, zachovati, ziskati, opatrovati, opraviti, odpravovati, povoliti, poživati, svědčiti, stratiť, žalovati.
- ¹⁶ Wł. K u r a s z k i e w i c z, *Gramoty halicko-wolyńskie*; mezi polonismy řadí tato slova: arcibiskup, biskup, zemljane, panove, predkove, užitki, naměstkove, vojt, činž, podkomori, lan, gold, kopa, laska, maistat, město, opatrenje, požitky, rok, bezpečněšij, velebnyj, umorenyj, čestnyj vlastnyj, k naosvěćenšemu, osvěćenomu, slavnemu, věrně, věčně, značne i oka-

- zale, zavite i konečne, pamjatne, prostě, ustavičně, vyznati, zostati, dokonati, povoliti, uživati, vyznavamy, věnoval, získal, pozval, nevyminenavaja, nevyimujujuči, také, takěž, tež, pak, pakli.
- 47 L. L. G u m e c k a, *Funkcii pervynnyj spolučnykiv v ukrains'koj aktovyj movi 14—15 st. Doslidženja i materialy z ukrains'koj movy I*. Kyjev 1959. — T á ž, *Vtorinni spolučniki i ich synt. funkcii v ukrainskich gramotach 14—15 st. Doslidženja i materialy z ukrains'koj movy II*. Kyjev 1960. — T á ž, *Pervinni prijemnyky i ich syntaksyčni funkcii v ukrains'kich gramotach 14—15 st. Doslidženja i mat. III*. Kyjev 1960.
- 48 *Slovník staroukrains'koj movy 14—15 st.*, Kyjev 1964.
- 49 T. L e h r - S p ł a w i Ń s k i, P. Z w o ł i Ń s k i, S. H r a b e c, *Dzieje języka ukrains'kogo v zarysie*. Warszawa 1956, 29/30: „Slownictwo (świetskich zabytków kancelaryjnych) zawierało znaczną przymieszkę, polonizmów (grod, vlost', krol—król, miesiąc, oćizna, lovisko, lovišče, potrebizna, inyi, zacnyi, ali, aże, všitok, někdy, prez, podlug).“
- 20 Ch. S. S t a n g, *Die westrussische Kanzleisprache*, c. m.
- 21 T ý ž, str. 22: „Die Form ist wohl ein reiner Polonismus“.
- 22 T a m t é ž: „Das Formensystem der Urkunde ist stark vom polnischen durchdrungen.“
- 23 T a m t é ž, str. 32: „Diese Formen können Polonismen sein.“
- 24 T a m t é ž, str. 32: „Man denkt an polnisches abyšcie“.
- 25 T a m t é ž, str. 63: „Ist ein polnisch gebildetes Dativ eines polnischen Wortes.“
- 26 T a m t é ž, str. 89: „Die Form ist aber wohl ein polonismus“.
- 27 T a m t é ž, str. 101: „Das ist wohl eine archaizierende Schreibweise.“
- 28 *Handbuch der Weltgeschichte herausg.* A. Randa I., 1958, str. 887: „... während die kirchenslawischen Urkunden auf weissrussischem und ukrainischem Gebiet sowie in der Moldau nach dem Vorbild der lateinischen Urkunden Polens gestaltet sind.“
- 29 P. D i e l s, *Die slavischen Völker*, Wiesbaden 1963: „Es gibt im grossen Umfange Mischstile auf die auch das Polnische und ... etwa das Lateinische und sogar das Deutsche einwirkten.“
- 30 H. F. S c h m i d, *Die kirchenslawische Urkunde auf kroatischem Boden*. Mitteilungen d. Instituts für öster. Geschichtsforschung LXVIII, Viedeň 1960, str. 38: „Vor kurzem konnte ... J. Macúrek nachweisen, dass auf das Formular des kirchenslawischen Urkunde in der... Ukraine tschechisch-sprachige Urkunde Einfluss geübt hat“.
- 31 J. M a c ú r e k, *Po stopách spisovné češtiny v jihozápadní Ukrajině koncem 14. a v 1. pol. 15. století*. Sborník Fr. Wollmanovi k 70 nar. Praha 1958, 42—63. — T ý ž, *K dějinám česko-ukrajinských i českorumunských vztahů v 2. pol. 14. a 1. pol. 15. století*. Slovanské historické studie III, Praha 1959, 127—184. — T ý ž, *K otázce vztahů listiny české, ukrajinské a moldavské v 2. pol. 15. století*. Sborník prací fil. fak. brněnské university 1960, 151—159. — T ý ž, *K otázce slovaných recepí v rumunských památkách (gramotáci) z počátku 16. století*. Sborník prací fil. fak. brn. univ. 1963, 55—70. — T ý ž, *Působila česká listina na listinu moldavskou v 2. pol. 15. století? Studie z dějin kulturních vztahů česko-rumunských a česko-ukrajinských*, SPFFBU 1966 C 13, 25—54. — T ý ž, *La Roumanie au carrefour des influences culturelles de l'Europe du Sud-Est et de l'Europe centrale*, Sofia 1967 (v tisku).
- 32 Pokud J. Macúrek se o tento rozbor už pokusil ve sborníku fil. fak. brn. univ. 1960, jde o úvahu jen kusou a spíše jen o náznaky řešení.
- 33 R. M i e n i c k i, *Trzy dokumenty z wieku 15. dotyczące ziemi polkiej*. Ateneum Wileńskie 1930, sv. 7, 893 ad.
- 34 J. M a c ú r e k, *Působila česká listina na listinu moldavskou ...?* Viz poznámku č. 31.
- 35 J. M a c ú r e k, *K dějinám česko-ukrajinských a česko-rumunských vztahů ...* Slov. hist. stud. III, 140 ad.
- 36 T a m t é ž, 152. — J. M a c ú r e k, *Působila česká listina ...?*, 36.
- 37 J. P e r v o l f, *Příspěvky k českým dějinám 15.—16. století*. ČČM 1880, 402 ad. — V. C h a l o u p e c k ý, *Středověké listy ze Slovenska*, Bratislava 1937. — B. V a r s í k, *Slovenské listy a listiny 15. a 16. storočia*, Bratislava 1956. — J. M a c ú r e k — M. R e j n u š, *K otázce spisovné češtiny v Polsku v 15. a poč. století*. Slov. hist. stud. IV, Praha 1961, 163 ad.
- 38 J. M a c ú r e k — M. R e j n u š, Cit. st., 219.
- 39 J. P e r v o l f, Cit. st. ČČM 1880, 409—410.
- 40 T a m t é ž, 403.
- 41 T a m t é ž, 408.
- 42 Archiwum główne, odd. Dokumenty, Warszawa.
- 43 J. M a c ú r e k — M. R e j n u š, cit. st., 213—214.

